

Смолова С. О.

кандидат пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

У статті розкрито суть педагогічної творчості, в основі якої лежить творчий стиль навчання.

Ключові слова: *творчість, творча особистість, творчий стиль навчання.*

В статье раскрыта сущность педагогического творчества, в основе которого лежит творческий стиль обучения.

Ключевые слова: *творчество, творческая личность, творческий стиль обучения.*

*The article discloses the essence of teaching art, which is based on creative learning style.
Keywords: creativity, creative, creative learning style.*

Постановка проблеми. Творчість є специфічною здатністю кожної людини, яка може і повинна розвиватися. Важливими передумовами формування і розвитку творчих здібностей є високий рівень педагогічної творчості – як системи особливих відносин між педагогом і студентом.

Педагогічний словник визначає педагогічну творчість як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання і навчання [3, с.326].

У процесі педагогічної праці формується всебічно і гармонійно розвинута творча особистість. За словами В. О. Сухомлинського, «Педагогічна творчість – це здатність допомогти людині пізнати свій внутрішній світ, перш за все свій розум, допомогти їй напружити інтелектуальні сили, навчити розуміти і створювати прекрасне своєю працею, своїми зусиллями...» [10, с.124].

В. О. Сухомлинський зазначав, що у педагогічній творчості головне – пізнання людини. Він любив педагогічну працю саме за можливість прищеплювати учню любов до творчої діяльності. «Виховуючи людину, я перш за все пізнаю людину, розглядаю ті чисельні грані її душі, у яких криється те, що із людини вийде, якщо до цих граней доторкнутися і відшліфувати. Бачення граней невичерпної людської душі – це і є педагогічна майстерність виховання» [13, с.26].

М. М. Поташик визначає наступні якості сучасного творчого педагога: активність, об'єктивність, цілеспрямованість, детермінізм, різнобічність, наявність стратегії, динамізм, гнучкість, мобільність, послідовність, селективність, економічність, перспективність, прогностичність, історизм, аналітичність, самокритичність, логічність, здатність бачити проблему, виявляти протиріччя, уявлення, творча фантазія [, с13].

Виклад основного матеріалу. Специфіка педагогічної творчості полягає у тому, що її об'єктом і одночасно результатом є формування особистості. Особливість педагогічної творчості в сучасних умовах визначається і у тому, що, являючись активним процесом, вона по мірі розвитку науки все більше стає керованою.

Слід зазначити, що кожен творчий педагог – це особистість, яка вмilo опирається на свій досвід, високу теоретичну підготовленість, майстерність експерименту, емоційність, художність викладання. У основі такої педагогічної діяльності лежить індивідуальність, яка дозволяє розкрити обдарованість людини. При цьому інколи виникає протиріччя, пов'язане з необхідністю реалізації нормативного фактора у навчальному процесі. Діалектика єдності і протиріччя нормативу і творчості складна і оригінальна. Алгоритм узаконює, алгоритмізує, формалізує навчально-виховний процес, а творчість передбачає зміни, новаторство. При цьому,

з одного боку будь-який стандарт заперечує творчість, але будь-яка творчість розробляє нове правило, стандарт для конкретної ситуації. Наприклад, діяльність студентського наукового товариства (СНТ) – осередку наукової творчості студентської молоді, з одного боку, повинна мати організаційно-правові аспекти діяльності і мати відповідні документи-регламенти, а з іншого – базуватися виключно на творчому пошуку без надання відповідних вказівок зверху.

Педагогічна творчість реалізується через дидактичні засоби активізації пошуково-творчої діяльності, різноманітні методики розв'язання творчих задач, конструювання моделей взаємовідносин у дослідницькому колективі, розвиток творчих можливостей молоді в процесі як індивідуальної, так і гурткової роботи.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки можна виділити такі основні напрями вивчення творчості: застосування системного підходу; об'єднання когнітивних і особистісних (операційного і мотиваційного, інтелектуального і особистісного тощо) аспектів психології творчості; інтенсивний розвиток дослідження рефлексії; розуміння творчої діяльності як суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Значна увага цій проблемі приділяється наступним аспектам: психолого-педагогічним умовам (Л.І. Божович, С. О. Сисоєва, В. О. Лісовська, В. А. Крутецький, М. М. Поташник та ін.); індивідуальному стилю діяльності особистості як найважливішої ознаки творчого характеру (Є. А. Клімов, В. С. Мерлік, Я. О. Понамарьов, Л.І. Філіппов та ін.); з'ясуванню механізму взаємозв'язку творчого мислення, формування розумових дій і творчої діяльності (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізїна, В. П. Беспалько, В. Я. Ляудіс, І. А. Зязюн та ін.); розвитку науково-педагогічного стилю мислення як першооснови становлення творчої особистості вчителя (Ю. К. Бабанський, В. О. Сластьонін, В. Ф. Шаталов та ін.); дослідженню суб'єктивних аспектів педагогічної творчості, видів і механізмів педагогічної імпровізації (І. А. Зязюн, Н. В. Кичук, В. Ф. Шаталов та ін.); вивченню педагогічних умов, шляхів засобів формування творчої позиції особистості (В.І. Андрєєв, Л.І. Божович, Н. В. Кичук, Л. М. Лузіна, В. В. Рибалко та ін.); створенню методик виявлення і розвитку творчих якостей особистості, вивчення обдарованості (В. О. Сухомлинський, М. С. Каган, В. О. Молько, М. О. Холодна, С. О. Сисоєва та ін.).

Оскільки творчість людини, як і діяльність і результат, формується під впливом соціального середовища (студентський колектив, стосунки з викладачами, неформальні мікрогрупи), важливо зазначити, що на її розвиток впливає інший соціальний суб'єкт (суб'єкти). У першу чергу – викладач. Для того, щоб студент працював творчо, необхідно передусім творчо працювати викладачу. Саме він повинен власним прикладом спонукати студентів до творчої діяльності. Отже, вмілий педагог – це вмілий моти-

ватор. Він повинен створити таку педагогічну систему навчання, за якої бажання студентів працювати творчо будуть їх природнім бажанням.

Зазначимо, що творча педагогічна діяльність викладача завжди органічно пов'язана з вивченням, науковим аналізом і впровадженням педагогічного досвіду. Педагог, який працює творчо, постійно спирається на досягнення педагогічної науки, сам збагачує педагогічну теорію, розкриває закономірності педагогічного процесу, визначає шляхи його удосконалення, прогнозує результати своєї діяльності, може значно ефективніше впливати на формування творчих здібностей студентів.

В. О. Сухомлинський наголошував, що робота вчителя – це творчість, а не буденне зштовхування у голови дітей знань. Покликання учителя він бачив у тому, щоб дитина вчилася не заради оцінки, а пізнавала потяг до знань, до чогось нового, до творчості. Він підкреслював, що справжній вчитель-майстер не може жити без творчості, повторюючи одне й те саме все своє життя. Тільки творчий педагог може розвинути творчі можливості, творчі здібності у молоді. Він закликав вчителів пам'ятати головне правило педагогічної діяльності: обдарованими і талановитими є всі без винятку діти.

У основі педагогічної творчості лежить творчий стиль навчання. Його стрижнем є стимулювання студентів до творчості у пізнавальній діяльності, а також створення педагогом відповідних умов о прояву їх ініціативи. При цьому викладач відбирає зміст навчального матеріалу відповідно до критеріїв проблемності. У процесі розкриття теми він прагне налагодити відносини діалогу зі студентами. У цих умовах процес навчання нагадує науковий процес відкриття нових знань, забезпечує високий рівень пізнавальної активності учнів і призводить у результаті до формування досвіду творчої діяльності особистості. Для творчого підходу у педагогічному процесі характерні наступні звернення педагога: «доведіть», «виділіть головне», «зробіть обґрунтований висновок», «запропонуйте власний варіант» тощо. За таким стилем навчання діяльність студентів має пошуковий, проблемний, науковий характер.

Тактика творчого стилю навчання передбачає наступні форми поведінки викладача відносно до студента:

- вміння поставити навчально-пізнавальні проблеми з метою зацікавлення міркуваннями, роздумами, порівняннями, аналізом;
- стимулювання до пошуку нових знань і нестандартних способів вирішення проблем;
- створення умов для підтримки самостійної, індивідуальної, пошукової діяльності.

На думку В. В. Рибалко, творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону учнів, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, і, головне, актуалізації позитивної гами переживань, яка супрово-

джує ефективну працю – переживання радощів від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, своєму творчому потенціалі [8].

В.І. Андрєєв, розглядаючи поняття «педагогіка творчості», визначає окрему наукову галузь про педагогічну систему діалектично взаємообумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості у різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного і гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і творчих колективів [11, с.22].

Важливо зазначити, що формування творчої особистості передбачає не тільки всебічний і гармонійний розвиток здібностей, які заперечують успіх у творчій діяльності, а й розвиток мотивів і характеристик якостей, які мають вирішальне значення для успішної творчої діяльності майбутнього фахівця на виробництві. В.С. Шубинський визначає педагогічну творчість як особливу галузь педагогічної наук, яка вивчає закономірності формування творчої особистості [14].

Л.І. Рувинський дає визначення педагогічній творчості як пошуку педагогом нових способів розв'язання проблемних завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності. Він розглядає педагогічну творчість як здатність педагога і учня передбачати, емоційно переживати та оптимально вирішувати проблемні ситуації [9].

З.С. Левчук вважає, що педагогічна творчість проявляється у діяльності, рефлексія якої обумовлює формування особистості учня як суб'єкта життєтворчості. На її думку, здатність до педагогічної творчості – це інтегративна якість особистості, структурними компонентами якої є: професійна спрямованість, професійне самоусвідомлення, професійне мислення, діагностична культура. Дослідниця наголошує, що педагогічну творчість завжди супроводжують самопізнання, саморозвиток та самовдосконалення, прагнення до постійного зростання [5, с.10-16].

На думку Р. П. Скульського, педагогічна творчість – це такий варіант організації професійної діяльності вчителя, який на реально доступному рівні забезпечує: розв'язання навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою; безперервне зростання загальної і професійної культури педагога; його активної пошукової діяльності з підвищення ефективності навчально-виховного процесу [11].

Н. В. Кичук визначає педагогічну творчість як найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя сучасної школи, що виявляється, насамперед, у соціальній потребі у творчій праці, дослідниця вважає, що педагогічна творчість має стати рисою кожного педагога, тобто набути масового характеру.

Цікавим є підхід М. М. Поташника, який визначає педагогічну творчість у контексті оптимізації навчально-виховного процесу і вважає, що пошук оптимального педагогічного рішення у конкретній педагогічній ситуації завжди пов'язаний з творчістю. М. М. Поташник зазначає, що як оп-

тимізація навчально-виховного процесу веде до творчості, так і творчість учителя веде до оптимізації, бо педагогічна діяльність пов'язана безпосередньо з результатами і приносить задоволення лише тоді, коли оригінальне педагогічне рішення призводить до результату, який не є типовим для даних умов. Крім того, слушним є висновок М. М. Поташника, зроблений ним на підставі вивчення діяльності педагогів-новаторів: оптимального варіанту без особистісного, творчого підходу досягти неможливо [7, с.26].

За словами Ю. К. Бабанського: «Взаємозв'язок вибору з реальними умовами і можливостями обумовлюють творчий акт. Різноманіття умов і можливостей їх застосування по ходу уроку об'єктивно ставлять вчителя перед необхідністю прийняття нестандартного рішення» [2, с.20].

С. О. Сисоєва зауважує, що творчі професійні якості вчителя, творчі можливості його особистості реалізуються і розвиваються у творчій взаємодії з учнями. При цьому рівень творчої педагогічної діяльності вчителя впливає на ефективність розвитку творчих можливостей учня [10, с.15].

Творча діяльність неможлива без пізнавальної активності студентів. Як зазначає В.І. Лозова, активізація пізнавальної діяльності вимагає застосування різних методів, засобів, форм навчання, які спонукають особистість до виявлення активності. Для цього потрібна така організація навчального процесу, за якої об'єкт пізнання був би включеним у сферу діяльності, і діалектична взаємодія між ними створювала б передумови виявлення активності особистості [6, с.42].

При цьому необхідно створити відповідне навчальне середовище, де б панувала атмосфера творчості. Студент за таких умов повинен мати можливість вільно обирати напрям своєї пізнавальної діяльності: захищати свою думку, наводити на її захист аргументи, докази, користуватися здобутими знаннями; ставити запитання викладачу, з'ясовувати незрозуміле, поглиблювати процес пізнання; рецензувати відповіді товаришів, творчі роботи, вносити корективи, давати поради; ділитися своїми знаннями з іншими; допомагати товаришам, коли вони відчують утруднення, пояснювати незрозуміле. Педагог повинен при цьому спонукати студентів знаходити не одне рішення, а кілька самостійно зроблених; практикувати вільний вибір завдань, переважно пошукових, творчих; створювати ситуації самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій; урізноманітнювати діяльність, включати до пізнання елементи праці, гри, художньої, громадської та інших видів діяльності; викликати інтерес до колективної діяльності, на основі якої відбувається формування активної соціальної позиції.

Аналіз психолого-педагогічної літератури призводить до висновку, що поняття педагогічної творчості об'єднує дві складові: творчу діяльність педагога і учня в їх взаємодії та взаємозв'язку, а також результати їх творчої діяльності, які ведуть до розвитку і саморозвитку особистості. Тобто творча педагогічна діяльність педагога завжди зумовлена індивідуально-

психологічними особливостями творчої навчальної діяльності учнів, у свою чергу, творча навчальна діяльність учнів зумовлена рівнем та характером творчої діяльності вчителя.

Водночас М. М. Поташник підкреслює, що результати педагогічної творчості вчителя і учня залежать від традицій і особливостей творчої діяльності педагогічного і учнівського колективів [7, с. 56–59].

У творчій діяльності педагога максимально проявляється його індивідуальність. Разом з тим, творчість кожного викладача розвивається у процесі колективної діяльності. Викладач проводить навчально-виховну роботу зі студентами у тісному контакті та єдності з усім педагогічним колективом навчально-виховного закладу. Тому результати творчої діяльності окремого педагога прямо чи побічно впливають на роботу усього педагогічного колективу. Водночас колективна творча діяльність викладацького складу зумовлює успіх роботи кожного окремого викладача.

У цьому контексті важливою тезою є необхідність створення відповідного творчого середовища у навчально-виховному процесі, яке повинно включати різноманітні мотиваційні, організаційні, соціально-психологічні, технологічні, технічні та інші умови. Таке середовище науково-педагогічний працівник створює відповідно до цілей навчально-творчої діяльності, які витікають із соціального запиту – формування творчо обдарованого фахівця. При цьому більшість часу він витрачає саме на підготовчий процес – створення умов, які у майбутньому оточують студента у процесі його навчально-творчої діяльності.

Висновок. Така модель творчого середовища повинна включати наступні елементи:

- 1 – планування напрямів творчих процесів;
- 2 – організація аудиторної, самостійної, індивідуальної та науково-дослідної роботи студентів;
- 3 – створення умов щодо здійснення творчої діяльності (раціональний режим робочого часу студента, високий соціально-психологічний клімат у студентських групах, варіативність напрямів вирішення творчих завдань та методів досягнення результатів тощо);
- 4 – мотиваційне забезпечення досягнення високих результатів у пізнавальній діяльності;
- 5 – зворотний зв'язок навчально-творчого процесу з різноманітними формами моніторингу визначення рівня сформованості творчого досвіду студента.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : КГУ, 1988. – 234 с.
2. Бабанский Ю. К. Система способов оптимизации обучения / Ю. К. Бабанский // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 20–28.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 389 с.

4. Кичук Н. Ф. Формування творчої особистості вчителя / Н. Ф. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
5. Левчук З. С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / З. С. Левчук. – Минск, 1992. – 19 с.
6. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності учнів / В. І. Лозова – Харків : ОВС, 2000. – 164 с.
7. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: пособие для учителя / М. М. Поташник – К. : Рад. шк., 1988. – 187 с.
8. Рибалко В. В. Психологія розвитку творчої особистості / В. В. Рибалко – К. : ІЗМН, 1996, 236 с.
9. Рувинский Л. И. Теория самовоспитания / Л. И. Рувинский – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 263 с.
10. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість / С. О. Сисоєва – Харків: Каравела, 1998. – 150 с.
11. Скульський Р. П. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості / Р. П. Скульський – К. : Вища школа, 1992. – 135 с.
12. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива / В. А. Сухомлинский – М. : Молодая гвардия, 1975. – 239 с.
13. Сухомлинский В. А. Письма к сыну: кн. для учащихся. – 2-е изд. / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1987. – 128 с.
14. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 263 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011 р.